

SÍLA OSLOVENÍ V PEDAGOGICKÉ PRAXI

The Power of Address in Pedagogical Practice

Adéla Dědinová

Anotace: Předložená aplikace se zabývá problematikou oslovování ve škole a na základě autorčiny vlastní pedagogické praxe ukazuje, jak významně může způsob, jímž jsou žáci oslovováni, ovlivnit atmosféru ve třídě. Autorka vybízí k zamyšlení nad tím, že pečlivé zvažování způsobu oslovování může přispět k vytváření pozitivní atmosféry ve škole a posílení vzájemného respektu mezi učiteli a žáky.¹

Klíčová slova: oslovování; tykání; vykání; komunikace ve škole; pedagogická komunikace; klima školy.

Abstract: The presented application addresses the issue of forms of address in schools and, based on the author's own pedagogical practice, demonstrates how the manner in which students are addressed can significantly influence classroom atmosphere. The author emphasizes that paying greater attention to forms of address may contribute to fostering a positive school climate and strengthening mutual respect between teachers and students.

Keywords: forms of address; informal address; formal address; school communication; pedagogical communication; school climate

Pedagogická komunikace je považována za jeden z klíčových aspektů výchovy a vzdělávání, neboť právě jejím prostřednictvím pedagog žáky vzdělává a vychovává. Také se významně podílí na utváření psychologického klimatu jak ve třídě, tak i ve škole. (Nelešovská, 2005) Současně přispívá k rozvoji sociálních vztahů, jejichž úroveň závisí na způsobu realizace, který by měl navozovat vztah důvěry a blízkosti. (Šedová et al., 2012) Důležité tedy je, aby pedagog volil vhodné nástroje

¹ Na toto téma také aktuálně (2025/2026) vzniká výzkumný projekt *Oslovování ve školské komunikaci* financovaný Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (GAUK).

komunikace, kterými dokáže svou přízeň žákovi zprostředkovat, a vytvořit tak kvalitní vazbu, jež vzdělávací a výchovný proces podpoří.

Jako vhodný nástroj se nabízí právě oslovení, neboť to může ve škole představovat citlivý indikátor kvality i povahy vztahů mezi učitelem a žákem. Žáci jsou na oslovení pedagogy velmi citliví, vnímají jejich případné vymáhání moci skrze záměrnou volbu oslovovací formy. (Hirschová, 2006a).

Oslovení plní ve školní komunikaci řadu funkcí. Vlčková-Mejvaldová (2012) uvádí, že je využíváno zejména jako součást: pozdravu či organizačních pokynů; jako vyvolání – aktivizační prostředek; jako vyvolání – kontrola pozornosti; jako vyvolání – kontrola nabytých vědomostí; jako vyvolání – dotaz na názor; jako napomenutí, výtka (negativní hodnocení); jako pochvala (pozitivní hodnocení); jako pobídka; jako ironie; jako frontální oslovení; jako prostředek kontaktní funkce.

Oslovení také zásadně přispívá k vytvoření sociálních kontaktů, neboť zdařilá komunikace buduje pevnější vazbu mezi mluvčím a adresátem. (Dršatová, 2008)

Oslovení tedy umožňuje navázat kontakt, ale i organizovat běžný chod ve třídě a též determinovat vztahy mezi účastníky komunikace. Dokáže vztahy nejen odrážet, ale také je aktivně spoluvytvářet a proměňovat tradiční mocenskou asymetrii ve třídě.

Ve své každodenní gymnaziální praxi sleduji, že se oslovení stává živým materiálem pro pozorování proměn současného školního diskurzu. Citlivost žáků na zacházení s jejich jménem se projevuje například v tom, jak negativně vnímají, když si učitel jejich jméno nepamatuje nebo jej zamění, případně užije nepreferované podoby. Znalost jména a respektování preferované formy oslovení žáci vnímají jako projev elementárního respektu, přičemž jeho záměnu či zapomínání často interpretují nikoli jako kognitivní selhání pedagoga, ale jako nezáměr o svou osobnost.

Citlivost žáků na způsob, jakým jsou osloveni, je patrná i v širším rámci pedagogické komunikace. Jak výrazně může způsob oslovení ovlivnit atmosféru ve třídě, ilustruje má konkrétní zkušenost: Když mě jedna ze tříd z legrace požádala, abych je namísto odtazitého „Třído!“ oslovovala „Miláčkové!“, zaznamenala jsem okamžitou změnu klimatu. Žáky to aktivizovalo, rozveselilo a vneslo to do výuky prvek vzájemnosti – respekt k jejich přání zrcadlilo v respektu k mým požadavkům. Navíc toto oslovení kultivovalo i mě samotnou, protože ve vypjatých situacích mě nutilo reagovat klidněji, neboť k vřelému výrazu se nepřijemný tón zkrátka nehodil.

Podobný akt přijetí se projevil i u patnáctiletého žáka s těžkým rodinným zázemím, který mě požádal, abych ho oslovovala domáckým „Pavlíku!“ namísto neutrálního „Pavle!“. Navzdory obavám vedlo toto oslovení k obrovskému posunu v jeho motivaci i chování v hodinách. Respektování jeho identity dalo žákovi

najevo, že je přijímán, a pokud někdy překročil vytyčenou hranici, stačil návrat k oficiálnímu oslovení, aby okamžitě dekodoval změnu komunikačního modu, na což patřičně zareagoval.

Právě tyto drobné nuance v oslovování představují možný prostředek, jak u žáků přirozeně posilovat důvěru a motivaci k učení a vytvářet bezpečné prostředí ve třídě.

Tato proměna se týká i oslovování pedagoga žáky. Tradičně je totiž v gymnaziálním prostředí hluboce zakořeněno oslovování „pane profesore“ a „paní profesorko“, přestože se z hlediska akademických hodnotí jedná o úzus neoficiální. V poslední době však u svých žáků pozorují zřetelný příklon k méně formálním strukturám. Žáci stále častěji přecházejí k variantě „paní učitelko“, nebo se dokonce uchylují k oslovení příjmením bez profesního titulu („paní Dědinová“). Tento posun od institucionální role k osobní identitě pedagoga však nemusí být projevem neúcty či rozkladu autority. Naopak, jak dokládají bezprostřední reakce studentů v mé praxi, je tato volba často vysvětlována jako autentický projev osobní sympatie a pocíťované blízkosti. Jazykově zde dochází k oslabování formální distance a k posunu směrem k partnerskému dialogu.

Škol, jejichž filosofie je postavená na partnerském dialogu, zj. alternativních, přibývá. Toho obvykle dosahují prostřednictvím neformální komunikace, kterou navozuje vzájemné tykání či využívání přezdívek², čímž dosahují hlubšího pocitu rovnosti a přijetí. Přezdívky nebo tykání zde nejsou projevem chaosu, ale nástrojem k odbourání strachu a budování bezpečné komunity. Ukazuje to, že škola nemusí stát jen na neosobních institucionálních rolích, ale může fungovat na vlně lidské autenticity a vzájemné důvěry.

Na tradičních základních školách z hlediska frekvence dominuje v interakci s žáky nerekiproční oslovování – žáci vykají učitelům a oslovují je profesním titulem, zatímco učitelé jim naopak tykají a oslovují je křestním jménem. V českých školách se stále setkáváme s různými formami oslovování – tykání a vykání, oslovení křestním jménem či příjmením. (Hirschová, 2006b)

Volba konkrétní podoby závisí nejen na typu školy a stupni vzdělání, ale také na osobnosti a přístupu učitele, který má na tento aspekt zásadní vliv. Vykání ve školním prostředí obvykle signalizuje větší odstup a autoritu učitele, zatímco neformální tykání může posílit vnímání učitele jako partnera, otevřeného a rovného žákům. Zároveň se, právě na alternativních školách, projevují tendence k větší rovnosti a pocitu sounáležitosti, což se odráží ve stále častějším vzájemném tykání. Formy oslovení mezi učitelem a žáky zároveň odrážejí sociální strukturu a komunikační dynamiku ve třídě. (Hirschová, 2006b)

² Oslovování přezdívkami je obvyklé na několika školách v ČR, které vzešly ze skautské tradice.

Učitelská veřejnost se k tykání ve školách staví spíše negativně, dokladem může být např. rozsáhlý příspěvek na sociální síti Facebook v ověřené skupině Učitelé+ s 54,4 tis. členy spravované Učitelskou platformou³, v němž otevřela diskusi ohledně oslovení ve škole budoucí učitelka, studentka učitelství:

„...Protože jsem byla během školních let dost aktivní, znám se s velkým množstvím studentů, kteří tam jsou a může se mi stát, že je dostanu na nějaký předmět. Obvyklé také bylo, že žáci učitelům vykali, obvykle jim také říkali „pane profesore/paní profesorko“. Obojí je mi docela nepříjemné, zvláště od těch starších dětí, ale zase se bojím, že když je nechám mi tykat, že mi to hrozně podryje autoritu a budou se ke mě chovat jako ke kamarádce, i když nejsem úplně měkota.“ (Boguschová, Facebook, 2021)

Do diskuse se zapojilo více než 150 učitelů, z nichž většina uváděla, že zachování vykání je žádoucí, neboť posiluje prestiž vzdělávací instituce a autoritu učitele. Tykání se podle respondentů hodí pouze v neformálním prostředí, které je však nutné jasně vymezit a regulovat stanovenými pravidly. Jeden z příspěvků, reprezentující názory většiny, uváděl:

„Způsob oslovení autoritu neničí, ani nezvyšuje, ta se buduje jinými prostředky. Ve škole vykat, mimo školu tykat, pokud jste si dosud tykali. Dělá se z toho větší problém, než to je. Navíc to může být i úsměvné a provokativní, pro vztah i prospěšné.“ (Boguschová, Facebook, 2021)

Některé evropské země se dlouhodobě snaží podporovat neformální styl komunikace, např. v Nizozemsku se prosazuje, aby žáci mohli své učitele oslovovat křestním jménem, věří totiž, že jde o prostředek k prosazení rovnosti. (Adviser Education, 2019) Český školský systém se rovněž zaměřuje na prosazování principu rovnosti (MŠMT, 2020) a reflektuje skutečnost, že současní žáci představují generaci, jejíž charakteristickým rysem je intenzivní využívání digitálních technologií, jež zároveň funguje jako prostředek socializace. V důsledku toho je nezbytné, aby se učitelé více přibližovali žákům a podporovali osobní kontakt, neboť aktuální vzorce sociálních interakcí této generace mohou vést k nedostatečnému naplňování sociálních potřeb.

Zůstává tedy otázkou, zda právě taková zdánlivá drobnost, jakou je způsob oslovení, nepředstavuje nejkratší cestu k posílení osobního kontaktu. Respekt

³ Učitelská platforma je sdružením téměř 400 učitelek a učitelů MŠ, ZŠ, SŠ, ZUŠ a VOŠ z ČR. Její filozofií je vytvářet v českých školách kvalitní a bezpečné vzdělávací prostředí.

k preferované formě jména, ochota se na ni ptát a upuštění od vymáhání autority skrze rigidní etiku – to vše jsou projevy uznání identity druhého. Dále předkládám k úvaze, zda by právě tato komunikační otevřenost – včetně ochoty k neformálnímu tykání – nemohla být klíčem k transformaci strohé institucionální interakce v lidštější a skutečně partnerský dialog.

- Adviser Education. (2019). *How to address a teacher around the world*. AdviserEdu. https://adviseredu.com/2019/08/10/how-to-address-a-teacher-around-the-world/?utm_source=chatgpt.com
- Boguschová, V. [@veronikaboguschova]. (2021, 12. května). „Oslovování ve škole“ [Post in Facebook group Učitelé+]. Facebook. <https://www.facebook.com/groups/uciteleplus/posts/3915281571888753/>
- Dršatová, J. (2008). Oslovení jako problém sociální komunikace (oslovení v rodině). In A. Jaklová (Ed.), *Člověk – jazyk – text* (pp. 253–256). České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- Hirschová, M. (2006a). *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hirschová, M. (2006b) *Sociální deixe a komunikační situace*. Liberec: PF TUL.
- MŠMT. (2020). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+* [brožura]. https://msmt.gov.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf
- Nelešová, A. (2005). *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada.
- Šedová, K., Švaříček, R., & Šalamounová, Z. (2012). *Komunikace ve školní třídě*. Praha: Portál.
- Vlčková–Mejvaldová, J. (2012) *Prozodie oslovení, pochvaly a napomenutí v promluvách učitelů*. Pilotní studie. Praha: PedF UK.

Mgr. Adéla Dědinová

Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty UK v Praze

adela.dedinova@pedf.cuni.cz

ORCID: 0000-0002-4820-0840